

Končno rehabilitiran

IVO ŽAJDELA

Šele Miroslava Cencič, Martin Breclj, Ivo Jevnikar in drugi so oktobra na študijskem srečanju v Gorici z naslovom Ernest Jazbec – domoljub zunaj kalupov strgali s podobe dr. Ernesta Jazbeca hudo kleveto, da je zločinec, ki so mu jo nalepili komunisti – da bi prikrili svoje zločine.

Martin Breclj je v temeljiti analizi najprej spomnil, da je bil Ernest Jazbec v primorskem in širše slovenskem zgodovinskem spominu dokaj negativno zapisan. Na njegov lik je posebno temno senco vrgla obtožba, češ da je bil vpleten v zločin 10. marca 1944 v Rossettijski ulici v Trstu, v katerem so bila pokončana mlada in obetajoča življenja dr. Stanka Vuka, njegove žene Danice Tomažič ter njunega ljubljanskega gosta dr. Draga Zajca. V analizi je navedel razloge, zaradi katerih smemo trditi, da je bila ta huda obtožba na Jazbečev račun neutemeljena. Pri tem se je veliko opiral na izsledke, do katerih se je dokopal v svoji knjigi *Anatomija političnega zločina* iz leta 2016.

»Lažislovenske šole«

Kot je ugotovil Breclj, se je obtožba proti Jazbecu prvič pojavila v javnosti kmalu po zločinu, in sicer v nekrologu z naslovom Dr. Stanko Vuk, ki ga je v Kmečkem glasu 28. marca 1944 objavil tedanji podpredsednik Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte (POOF) za Primorsko Slovenijo dr. Joža Vilfan. Potem ko je v njem opisal, da se je dr. Stanko Vuk, mladi primorski književnik in krščansko-socialni politični vodi-

telj, po izpustitvi iz zapora z ženo Danico pripravljala na odhod v partizane, je nadaljeval: »V svoji vnemi dr. Stanko Vuk svojega načrta ni skrival niti pred ljudmi, ki bi tega ne smeli nikdar vedeti. Po potih, za katere bo prišel čas, da jih odkrijemo do zadnjega, so za njegov načrt zvedeli s sredino pomešani belo-plavi agenti. Ti so takoj spoznali, da bi jim pomenil javni nastop dr. Stanka Vuka, znanega in že priznanega katoliškega ideologa, takojšnji konec njihovega izigravanja vere. Propadli dr. Jazbec, vodja z gestapom zvezane izdajalske bande, mu je zagrozil s smrtjo, njemu in ženi – ter svojo grožnjo tudi izpolnil. Dne 10. marca t. l. so belo-plavi morilci pobili na domu v Trstu Stanka in ženo Danico.«

Konec marca 1944 se je enaka obtožba na Jazbečev račun pojavila na letaku POOF za Primorsko Slovenijo. V razglasu med drugim beremo: »Kupljeni hlapec okupatorja, prosluli organizator lažislovenskih šol, izdajalec dr. Jazbec je še pred kratkim grozil dr. Vuku s smrtjo. Sedaj je s pomočjo gestapa svojo grožnjo tudi izvršil.« Breclj meni, da je tudi to besedilo napisal Vilfan.

V nadaljevanju je Martin Breclj s skrbno analizo virov ugotovil, odkod Vilfanu takšne trditve.

Strogo nadzorovan

Je Jazbec res grozil Vuku in njegovi ženi zaradi njunega načrtovanega odhoda v partizane, kakor trdi glavčina njegovih obtoževalcev, se je vprašal Breclj. Po dokaj zanesljivem viru je Jazbec v resnici rekel Vuku naslednje: »Ako se bo meni kaj zgodilo, sta vidva z ženo določena za talca.« To je ugotovil Franc Špacapan - Črt, glavni obveščevalec OF iz tistega obdobja v Trstu. Breclj je pri tem navedel tudi vir iz arhiva in ugotovil: če je to res, potem Jazbečeve grožnje ne pridejo v poštev za obrazložitev zločina v Rossettijski ulici, saj se mu dotle ni še nič »zgodilo«.

Takšna razlaga njegovih groženj je vsekar smotrna in osnovana, kajti Jazbec je bil res na črnem seznamu OF in ga je VOS večkrat poskusila ubiti.

Nadalje je Breclj ugotovil, da ko so komunistični obveščevalci iz Trsta poročali svojemu vodstvu o trojnem umoru v Rossettijski ulici, zanj nikakor niso obtoževali Jazbeca. Ugotovili so le, da je likvidacija »okrepila desničarske elemente v krščansko-socialističnih krogih in obrnila politiko v desno«. Ob tem je Breclj dodal, da so vosovci oz. oznovci strogo nadzorovali Jazbeca do njegove aretacije oktobra

Martin Breclj je v celoti ovrgel kleveto, da je bil dr. Ernest Jazbec kriv za umor dr. Stanka Vuka.

1944 in poznejše deportacije ter da so se z njim ukvarjali tudi povojni analitiki slovenskih varnostno-obveščevalnih služb, kot potrjujejo njihovi ohranjeni elaborati.

Zločin Vosa

Martin Breclj je svojo analizo končal z ugotovitvami: »Nanizani argumenti temeljito spodkopavajo obtožbe, po katerih naj bi bil dr. Ernest Jazbec član morilske trojke ali kako drugače vpleten v umor dr. Stanka Vuka, Danice Tomažič in dr. Draga Zajca. Toda do istega zaključka lahko pridemo tudi po čisto drugačni poti. Danes namreč razpolagamo z logično konsistentno ter empirično zadostno podprto razlago, ki trojni umor v Rossettijevi ulici pripisuje komunistom znotraj OF.

V svoji knjigi *Anatomija političnega zločina* sem navedel več kot 20 natančnih in tehtnih posrednih dokazov, ki se med seboj ujemajo in dopolnjujejo, po katerih so zločin izvršili trije pripadniki Vosa. Na osnovi raznolikega empiričnega dokaznega gradiva in širše zgodovinske analize v svojem delu odgovarjam tudi na vprašanja, kdo je zločin navdahnul, kdo je sprejel odločitve o umorih in zakaj.

Glavna tarča morilske akcije je bil Stanko Vuk, katerega so se komunisti hoteli znebiti, da ne bi kot predstavnik krščanskih socialcev načel njihovega političnega monopola v OF na Primorskem. Šlo je za vodilne slovenske komuniste, ki so nadzorovali Vos na primorski in centralni ravni ...«

Jazbečeva aretacija

Ivo Jevnikar je šel po sledi nemške aretacije Ernesta Jazbeca, taboriščnih poti in smrti takoj po vojni. Ugotovil je, da je bil Jazbec iz goriškega bogoslovja leta 1935 začasno izključen, ker je z vrat in sten semenišča odstranil vse zgolj italijanske napise, leta 1936 pa dokončno izključen zaradi anonimnih pism nadškofu Carlu Margottiju. Fašistična policija ga je nadzirala kot antifašista, slovanofila ter sodelavca duhovnika in politika Virgila Ščeka. V Komnu je bil 15. oktobra 1942 aretiran. Nato je bil zaprt v goriškem zaporu od 19. novembra 1942 vse do prvih dni po kapitulaciji Italije 10. septembra 1943.

Po prelomu z Osvobodilno fronto in s partizani, pri katerih je septembra 1943 zdržal le nekaj dni, so ga goriški vosovci v letih 1943 in 1944 skušali večkrat umoriti.

V zaporniški knjigi tržaških koronejskih zaporov se je njegovo ime pojavilo 14. oktobra 1944. Dobil je zaporniško številko 15.656, označen je bil kot doktor prava in je na razpolago esesovcem. To pomeni, da so ga oni spravili v zapor in odločajo o nadaljnji usodi. 28. novembra je bila zapisana Jazbečeva izročitev esesovcem, in tega dne je krenil iz Trsta transport 239 zapornikov proti koncentracijskemu tabori-

Dr. Ernest Jazbec

šču Mauthausen. Nato mu je Jevnikar po temeljiti raziskavi sledil na podlagi nemških dokumentov: 30. novembra je dospel v taborišče Mauthausen, 5. decembra so ga poslali v zunanje taborišče Melk, nato v Ebensee, kjer so ga Američani 6. maja 1945 osvobodili.

Kdaj je umrl?

Jevnikar je ugotovil, da so ga pristojne ustanove vodile kot osvobojenega 6. maja 1945. Sorodniki pa so od njega prejeli pismo, da se vrača domov, ki pa se ni ohranilo. Ni ga našel ne na seznamih italijanskih žrtev Ebenseeja ne na splošnem seznamu, ki ga hranijo Arolsen Archives, ne na seznamu umrlih takoj po vojni, ki so pokopani v Ebenseeju. Še več: zadnji dokument v nemških arhivih, ki ga omenja, je seznam preživelih jugoslovanskih internirancev v Ebenseeju z dne 18. maja 1945.

Našel pa je italijansko pisan seznam, ki se je ohranil v zapuščini Romana Pahorja, ki je za Rdeči križ v Trstu po vojni poizvedoval tudi o usodi internirancev. Na njem je Ernest Jazbec naveden med 17 prebivalci Primorja, ki so bili 25. in 26. maja 1945 živi v Ebenseeju. Kljub temu so na več mestih navajali, da je umrl v Ebenseeju, in to na različne datume. Drago Pahor je brez navedbe vira napisal, da je tam umrl 22. maja 1945. *Primorski slovenski biografski leksikon* je verjetno po njem povzel isti datum, vendar dodal, da je »umrl že po koncu vojne v nepojasnjenih okoliščinah«. Jože Vidic se je v knjigi *Po sledovih črne roke* izrecno skliceval na Draga Pahorja, spet brez navedbe vira pa dodal, da »je zaradi izčrpanosti in bolezni umrl po koncu vojne, 22. maja 1945. leta«. France Filipič, ki je bil sam interniran v Ebenseeju, je na seznamu zapornikov v svoji knjigi zapisal, da je tam umrl 16. maja. Spet drugje piše, da je umrl zaradi izčrpanosti in bolezni 20. maja, na tamkajšnjem grobu – za katerega pa, kot je ugotovil Ivo Jevnikar, nemški arhivisti niso slišali – naj bi bil kot datum smrti zapisan 22. maj.

»Molk« o Jazbecu

Ivo Jevnikar je spomnil, da je znano, da so slovenski komunistično usmerjeni interniranci po osvoboditvi taborišč umorili kakega idejnega nasprotnika. Kot tudi, da so iz Dachaua prisilno prepeljali v Ljubljano celo skupino in jo postavili pred sodišče, ki je izreklo več smrtnih kazni.

Čudi ga pisanje strogo protikomunističnega tednika Slovenske demokratske zveze Demokracija, ki ob smrti Jazbečevega očeta, »odličnega kraškega moža«, v članku 28. oktobra 1949 sploh ni namignilo na sum o krivdi komunistov: »V svojem delapolnem življenju je pokojni moral pretrpeti mnogo težkih preizkušenj. Ena najtežjih je bila gotovo smrt sina dr. Ernesta, ki je zginil v nacističnem taborišču.«

Ugotovil je tudi, da se iz slovenskih arhivskih dokumentov da sklepati, da Jazbec po osvoboditvi taborišča ni bil prepeljan v Slovenijo, saj je štab za repatriacijo vojnih ujetnikov in internirancev natančno popisoval povratnike. Natančneje povedano: v raznih popisih o taboriščnikih, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, njegovega imena začuda ni ne med mrtvimi ne med preživelimi. Njegov osebni dosje, ki ga je vodila uprava državne varnosti z oznako 2576, je obsegal le 11 strani in je bil uničen. V različnih drugih fondih, ki ga omenjajo, o njegovi povojni usodi ni nič zapisanega.

Ostaja možnost, je dodal Ivo Jevnikar, da se je v domače kraje vrnil z lastnimi sredstvi ali da se je pridružil transportom Italijanov ter dospel do Gorice, kot so slišali pripovedovati sorodniki.

Umorjen v breznu?

Med sorodniki se je razširilo prepričanje, da se je Jazbec skušal vrniti domov, a ga je na Krasu doletela nasilna smrt, sad revolucionarnega nasilja. Jazbečeva nečakinja Majda Jazbec, por. Maček, je zapisala, da je Jazbečeva najmlajša sestra Katarina, ki ni mogla preboleti njegove smrti, raziskovala njegovo izginitev. Dobil je informacijo, da so ga videli v Gorici. »Nekdo iz Rihemberka – Branika, ki mu je Ernesto zaupal, je šel ponj v taborišče in ga vso pot spremljal. Ko sta prišla v Rihemberk, ga je predal drugim, ki so ga ubili in vrgli v kraško jamo. Po vojni se o tem ni nič govorilo. Bili smo ustrahovani.«

Ivo Jevnikar je navedel tudi podobno verzijo, ki jo je zapisal Katarinin sin Branko Titl: »Glede izginotja pa mi je / mati/ povedala, da je Ernesto v začetku maja 1945 sporočil domačim, da se vrača iz Ebenseeja domov. Ker ga ni bilo domov in je preteklo že več tednov, so njegovi domači začeli poizvedovati, kje je. Ugotovili so, da je prispel v Gorico. Na poti iz Gorice proti domu – Svetemu – so ga vaški aktivisti v vasi Temnica likvidirali in ga vrgli v eno izmed jam v okolici vasi.«